

СТЕФАН ПОПОВ И ХРИСТО ОГНЯНОВ. ЖУРНАЛИСТИКА В ИЗГНАНИЕ

доц. д-р Гергана Начева
Бургаски свободен университет

STEFAN POPOV AND HRISTO OGNANOV. JOURNALISM IN EXILE

Assoc. Prof. Dr. Gergana Nacheva
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Текстът проблематизира малко известни журналистически присъствия в световни радиостанции по време на Студената война, които са преследвани от тоталитарния режим в България. Прави се опит да се илюстрира една слабо позната медийна траектория на българската журналистика в изгнание.

Ключови думи: *журналисти изгнаници, радио „Свободна Европа”, радио „Гласът на Америка”, Студена война, тоталитаризъм, Стефан Попов, Христо Огнянов*

ABSTRACT: The text problematizes less known Bulgarian journalists in global radio stations during the Cold War, who have been persecuted by the totalitarian regime in Bulgaria. It is a try to illustrate a less popular media trajectory of the Bulgarian journalism in exile.

Key words: *journalists in exile, Radio Free Europe, Radio The Voice of America, Cold War, totalitarianism, Stefan Popov, Hristo Ognyanov*

„А бъдещите археолози и антрополози ще се чудят и маят що за биологичен вид е това вечно подплашено същество. Те ще четат и разчитат симптомите на патологичната ни история не само по геометрията на Хеопсовата пирамида и по скелето на Вавилонската кула, а и по вкаменелите отпечатаци на босите ни ходила по земната кора. И ще нарекат новооткрития биологичен вид „Хомо емигрантикус” (Димитър Бочев, из есето „Родина в изгнание”)

Днес имената на Стефан Попов и Христо Огнянов са съвсем непознати за нашия съвременник. Журналистиката им потъва във времето и дългите пътища на изгнанието. Но тяхното присъствие в световни радиостанции като „Гласът на Америка” и „Свободна Европа” оставя незаличима следа и е жестоко свидетелство за мрачните времена на тоталитарния режим в България.

Въпреки че са далеч от родината, тези космополитни личности инвестират в европейската си публичност огромен обществен и интелектуален потенциал. Дори когато за България престава да се говори, те продължават да напомнят за нея чрез неуморимата си дейност в няколко направления: култура, наука, публицистика, история.

И двамата са от онова поколение, което е превърнато от историята в заложник на политически провали, глобални катастрофи и тоталитарни обсебвания. Стефан Попов достига своя журналистически апогей с цикъла лекции „Идеята за Европа през вековете” (1976-77), представени по радио „Свободна Европа”. Той е говорител на тази медия и дългогодишен редактор на българската секция в „Гласът на Америка”, основател и председател на българското академично дружество „Д-р Петър Берон”, обединило български учени емигранти. Видян през съвременния поглед, Попов е радетел за ново европейско устройство (1933-36) и председател на Международната студентска лига в този период.

Журналистическата му кариера започва от всекидневника „Утро” (1934-39) и продължава със сътрудничеството му във вестниците „Народ”, „Слово”, „Отечество”, „България”, както и списанието „Юридическа мисъл”. Стефан Попов е от ранга на такива интелектуалци като Симеон Радев, Данаил Крапчев и Петър Нейков. Неговата дипломатическа кариера стартира като директор на Германо-българската търговска камара в Берлин (1939), а след това е и аташе по печата и културата в българското посолство в Берлин (1940-42), Будапеща (1942-44). Девети септември 1944г. го заварва в столицата на Швейцария Берн. Оттам започва и политическото му изгнание.

Приносът на Попов е колкото в журналистиката, толкова и в историята, където той прави оригинални и задълбочени концептуализации. През 1979-81 г. чете лекции в Баварската академия на науките на тема „Сто години свобода” и „Тринайсет български века”. Неговите книги „Воля за единство” (1970), издадена на немски език, „Българската идея” (1981), „Краят на всички илюзии” (1982), „Народът” (1987) дълбоко впечатляват тогавашните европейски философи, критици и културолози. Едни определят тези текстове като културфилософски, други – като приложно-исторически, а трети – като философия на историята. Дълбоките му анализи за историята на Европа, Англия, Франция, Германия и Русия/СССР го идентифицират като един от водещите европейски мислители след края на Втората световна война.

В България емблематичната му творба „Българската идея” (с предговор на д-р Панайот Панайотов и Хр. Огнянов) излиза с 13 години закъснение, а мемоарните му есета „Безсънници” (с предговор на П. Увалиев и Т. Жечев) – с четири. И тук българският читател се среща с огромната трагедия на българската политическа емиграция след Втората световна война. Това са не просто лутания из изгубени илюзии, екстази, патриотични възжеления (доколкото тази дума е запазила своята почтеност днес), а по-скоро мъка по родното във всичките му измерения и хипостази. Подобно на Георги Марков, Попов не успява да види рухването на комунизма в България, защото умира на 20 октомври 1989 г. – само 3 седмици преди установяването на демократичния режим.

Той е единственият българин, споменат в енциклопедии като „Dictionary of International Biography” (Cambridge, England, 1980) и „Who’s who in the

Literature” (първо и трето издание от 1979 и 1982 г.). Трагиката на живота му е заключена в думите: „В младежките сънища се мяркаха някога други картини на мечтаното бъдеще – емигрантската сцена сменя рязко декорите и действието, укроти амбициите и превърна обществената арена в камерен мизансцен. И животуването ни заприлича на „Протестната симфония” от Хайдн, в която музикантите един след друг изчезват от сцената” (Попов, 1992: 388).

Христо Огнянов, роден в Македония, представител на същото поколение, започва да сътрудничи на в. „Обзор” още като студент по право, но се счита ученик на Данаил Крапчев, защото дебютира като кореспондент на вестник „Зора”, където попада в обкръжението на Димитър Талев, Йордан Бадев, Георги Белчев, Боян Мирчев, Любен Крапчев. В меморната си книга „Срещи през годините” Огнянов реактивира спомените така: „Там седяха на разни маси Матвей Бончев-Бръшлян, Йордан Бадев, Димитър Талев и Константин Купенков (...) Бръшлян беше майстор на сполучливите заглавия на поместваните на първа страница вляво, под самото заглавие на вестника, материали” (Огнянов, 2002:43-44). Той цитира думите на Л.Крапчев (брат на главния редактор), че „журналистиката е зараза – пипне ли те веднъж, няма да те пусне!” (Огнянов, 2002: 45) Огнянов пръв пише документално-биографична книга „Данаил Крапчев. Спомени”, с която реабилитира главния редактор на в. „Зора” и самото издание. Ненапрасно сериозната му журналистическа школовка започва като кореспондент на в. „Зора” в Берлин по времето на националсоциализма. Той успява да се добере до кодифицирана информация за предстоящо събитие на 21.06.1941г. и в дописките си до „Зора” изпраща прикрити послания за очакван разрив на съюза между Хитлер и Сталин, за което е призован от Гьобелс в Министерството на пропагандата на Райха по подозрения в шпионаж. Парадоксално е, че Народният съд в България му издава задочна присъда с обвинението, че е бил съветник на Хитлер.

Една от най-големите му заслуги към радиожурналистиката са неговите емисии в радиостанциите „Гласът на Америка” и „Свободна Европа” с псевдоним Борис Босилков, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх. В тези предавания той изважда от забрава имената на Димитър Шишманов, Чавдар Мутафов, Любомир Владикин, Райко Алексиев, Йордан Бадев.

Вещ познавач на източното православие, той написва блестящи поредици от текстове „Из историята на Българската православна църква, единадесет века християнство в България” (което му донася отличие на The Catholic Broadcasters Association of America). Заглушителите не дават възможност на българската читателска аудитория да ги чуе добре, но светът вече слуша за България и нейното православие. Емисиите се излъчват от 14 юли 1964 г. до 14 септември 1965 г. – 107 лекции по 10 минути. Стартира нова рубрика – „Нов златен век”, посветена на Българската православна църква, с някои от вече излъчваните текстове в „Гласът на Америка” (1951-57).

Като културен посланик на България, той популяризира фигурите на нашите духовни титани – Св. Св. Кирил и Методий, Св. Кл. Охридски, д-р П. Берон, Пенчо Славейков и др. Дълбоките му познания, свързани с българската литература, отехтяват в поредиците „Нов златен век на българската литература”, „Българската литература под комунизма”, „Българската литературна критика през Третото българско царство” „Критически преглед на българския литературен печат”, „Големият литературен спор Владимир Василев срещу Тодор Павлов”, „Спомени за български писатели”, както и поредицата за втория етап на българския модернизъм и „Български исторически календар”.

През 1967 г. в Нюрнберг, в авторитетната поредица „Култура на нациите” Огнянов издава на немски труда си „Vulgarien” (500 страници) – синтез от историография, литературна критика и документалистика, която рязко контрастира на фалшифицираната българска история и документалистика, тиражирана от официозната тоталитарна наука. Информацията за миналото, Средновековието, за съвременна България в стопански и индустриален аспект, са умело пресечени от политически, културологичен и изкуствоведски дискурс.

Пак в Нюрнберг той публикува антология на българската поезия „Suedwinde” (Южни ветрове) с подзаглавие „Нова българска лирика”, преиздадена по-късно във Вюртенберг в поредицата „Чужди литератури” (1978). Тук са включени имената на Багряна, Дим. Пантелеев, Ат. Далчев, Н. Фурнаджиев, А. Разцветников, Н. Марангозов, Сл. Красински, В. Ханчев, К. Павлов, както и негови авторски стихове.

Поредицата „Нов златен век на българската литература” стартира на 02.08.1964, а до 21.02.1965 г. са излъчени 26 обзора (по един седмично). Огнянов нарича жанра „радиолитературна история”, но всъщност задава посоката на новите литературни прочити, актуални оценки, отрича Априлския пленум и поетичната му кохорта, коригира фалшификациите в българската литературна критика – като твърдението на Пантелей Зарев, че Галев пише „Железният светилник” по време на комунизма, отхвърляйки определението „размразяване”.

Изследователят на Огнянов Бойко Киряков пише: „За първи път за един период от около 20 години българският радиослушател отново чува имената на д-р Кр. Кръстев, Дим. Шишманов, С. Радев, Б. Пенев и др. Някои от тях плахо и отчасти се завърнаха в българското културно пространство десетилетия след излъчване на поредицата, други трябваше да дочакат промените през 1989 г.” (Киряков, 1999:201). Това е първият прочит по време на тоталитаризма, обхващащ периода от 1878 г. до 60-те години на ХХ век. Така в световен ефир е излъчена истинската история на българската литература и култура през 60-те години. Киряков е склонен да търси аналогии между радиопоредицата и по-късните изследвания на Дим. Аврамов „Летопис на едно драматично десетилетие” (1994) и на Ат. Славов „Българската литература на размразя-

ването” (1994). Идеята на Огнянов да се занимава с критическата рецепция на българската литература тръгва от статията му за Ив. Вазов в нийоркското списание „American-Bulgarian Review” (бр.2, 1962).

В оценката на изследвача това е „единствената подкрепа на българските творци в борбата им срещу настъпващата културна стагнация – хорото, поведено от Хрущов на Московския манеж, нямало как да не дойде и на мегдана на Задунайската посестрима” (Киряков, 1999:202). Огнянов живее с усещането, че именно изгнаниците са „мост между поколенията”, и това го мотивира да напише множество журналистически проекти.

В радио „Свободна Европа” наред с материалите на Кирил Панов, Методи Захариев и Едоким Евдокимов, в редовната рубрика „Въпроси на деня” най-много ефирно време е отделено на материалите, създадени от Огнянов. Чете ги Иван Войнов, а тематичното им разнообразие обхваща целия български цивилизационен процес – от българското Средновековие и присъствието на мисионерите Кирил и Методий в него до тоталитарните речи на Т. Живков пред Десетия конгрес на Комсомола.

Целият журналистически архив на Огнянов, който надхвърля 20 000 страници, се съхранява в БАН. Като анализатор в „Свободна Европа” той изследва около 850 вестника и списания от Източна Европа и 60 радиостанции, което говори за наблюдение върху цял един комуникационен процес в Източна и Югоизточна Европа.

Журналистическата му дейност сякаш допълва академичната и литературната. Присъствието на Огнянов в българското академично дружество „Д-р Петър Берон” (основано на 23.05.1965) в Мюнхен (находчиво определено от архим. Георги Елдъров като „академици-хъшове”) целяло само едно: „западноевропейската мисъл да има свободен достъп до българските проблеми, да осъществи общуване” (Огнянов, 2002:215). Другите му ангажименти са като втори главен редактор на „Български годишници”, член на Ексил-ПЕН-клуба на немскоезичните страни и на Свободния германски авторски съюз, преподавател в университета в Сиракюз в щата Вашингтон, сътрудник е на: вестник „Македонска трибуна” в Индианаполис, САЩ; „Der Europäische Osten” и „Украинский самостійник” в Мюнхен; „East Europe” и „American-Bulgarian Review” в Ню Йорк; „Вяра и просвета” в Рим; „Bulgarian Review” в Рио де Жанейро, списание „Свобода” – Канада, участник в симпозиуми за литературите в изгнание, за човешките свободи в Източна и Югоизточна Европа. За цялостната си дейност Огнянов е носител на папска грамота на папа Йоан Павел Втори и Апостолически благослов (1980). Френският институт по изкуствата му присъжда златен медал и диплом. Президентът Ж. Желев, по предложение на Т. Жечев и Борис Христов го награждава с орден „Мадарски конник” I-ва степен.

Публицистичната книга на Огнянов „Срещи през годините” възкресява имената на личности като: проф. Йосиф Гагов, монах францисканец, профе-

сор по история на изкуствата от Ватиканския изследователски институт, проф. Г. Шишков – преподавател по философия в университетите на Залцбург и Мюнхен, основател на философското списание „Zeitschrift fuer filosofische Forschung” (Списание за философски изследвания) [1946], Александър Димитров – завеждащ българската секция на „Свободна Европа”, емигрантската поетеса Жени Заимова, Христо Бояджиев – създател на „Bulgarian Review”, д-р Панайотов, Стефан Груев, Дими Паница, сем. Попови – съпругата е внучка на журналиста Стефан Танев, Крост Атанасов – написал първата в Америка „История на българската емиграция от Македония”, Алтънков – изследвал македонски интелектуалци, Христо Низамов – братовчед на Симеон Радев, живеещ в Индианополис. Неговата дъщеря е един от редакторите на в. „Македонска трибуна”, а синът му е председател на фондация „Гоце Делчев”.

В книгата са представени изтъкнати български и чужди учени като брат му арх. Борис Огнянов, завършил архитектура в Прага, д-р Христо Попов – преподавател в Хайделбергския университет, проф. Тодор Цонев, член на Югоизточно европейско дружество в Мюнхен, Драгомир Цонев – син на проф. Беньо Цонев и др. Авторът успява да реставрира образа на един съвсем различен интелектуален елит, извоювал огромен международен авторитет, както и многобройни имена на емигранти от бившите политически елити. Представени са: проф. Херман – ректор на Папския институт за Изтока, проф. Яков Хурски – ръководител на лингвистична катедра в Сиракюзкия университет, немските професори Раунах, Щамлер, Щадмюлер и др. Възлов епизод от живота на Огнянов е служенето му при Иван (Ванче) Михайлов и жена му – Мелпомена (Менча) Кърничева. Ванче Михайлов е публикувал материали, писани от Огнянов, от свое име и това довежда до разрива между тях (1951 г.). По-късно Хр. Огнянов е изхвърлен от радио „Гласът на Америка” с обвинение, че е агент на Ванче Михайлов и е внедрен в медията, за да пропагандира македонската кауза.

Журналистиката, свързана с имената на Ст. Попов и Хр. Огнянов, запълва празнината в своя исторически развой за онези творчески присъствия, работили десетки години зад граница. В секцията на радио „Свободна Европа” работят доказани професионалисти, като Александър Димитров, Даскалов, Живко Гелев, бившият пълномощен министър в Стокхолм Н. П. Николаев, Иван Войнов от американските разузнавателни служби, Антони Николов – юрист, директор на редица вестници до Девети септември в България („Днес”, „Нова вечер”, списанието на Института по международни проучвания „Международно право”). От Париж идва Асен Цанков, от Лондон – Петър Увалиев, от Рим – Христо Статев.

По спомените на двамата големи журналисти (Попов и Огнянов) съдим за политиката на медията: „Радиостанцията започва да работи с известни емигранти от окупираните от СССР страни, давайки им възможност да подготвят

материали, свързани със съвременното състояние на техните държави.” (Димитров, 1998:486).

Друга особеност на медийната политика е, че „Като официална правителствена радиостанция „Гласът на Америка” (респективно „Свободна Европа”, б.а.) не си позволява едностранни интерпретации на вътрешно- и външнополитическите проблеми на България както в миналото, така и сега. Позицията на радиостанцията е „Глобално международно въздействие за мир в света” (Димитров, 1998:485). Тази стратегия е гнетяла българския журналистически екип, защото е пречела на свободното слово.

Ето какво пише човекът, наследил Огнянов в медията – писателят дисидент Димитър Бочев: „Заедно с „Гласът на Америка”, в 90% от предаванията си тези радиостанции папагалски повтарят новините и коментарите на реномирани западни осведомителни агенции и периодични издания. Малкото даровити автори в техните редакции бяха заставяни да превеждат чужди текстове, които често бяха далеч от собственото им авторско равнище. И Атанас Славов, и Христо Огнянов, и Асен Игнатов, и Владимир Костов могат да разкажат колко обидно и болно е да превеждаш чужди писания, съзнавайки, че си в състояние да предложиш собствени с много по-високо качество, които при това ще звучат много по-родно, по-национално, по-български, ще отговарят много по-точно на гражданските потребности на слушателя.” (Бочев, 1996:192).

За своята работа в „Гласът на Америка” С. Попов пише: „Несгодата да имам понякога в новата служба за „началство” лица, които при нормална общественост едва ли щях да срещна, се уравновесяваше от щастливото чувство, че все пак правя нещо за България. (...) Все пак живеехме с надеждата, че създаденото след войната положение в Източна Европа не е последната дума на историята. (...) Да вдъхнеш надежда и сили, да разпръскваш заблуди и лъжи, да сееш светлина и знание – каква по-благородна задача от тази за човек, застанал в мислите си пред иконостаса на почернената си родина?” (Попов, 1992:222).

За разлика от него бившият журналист Д. Бочев разкрива финансовите зависимости на задграничните емисии, които са се стремели единствен български елемент в тях да бъде езикът, чрез който западните държави и САЩ да отстояват собствените си позиции и интереси. Оттук започват трагичните емигрантски сюжети, видими в творбите на политическите ни емигранти, преследвани на Изток и пренебрегвани на Запад: „Конфликтите, които Георги Марков имаше с Би Би Си, бяха типични за Атанас Славов в „Гласът на Америка”, изброените автори в цялата история на „Свободна Европа” и както споменах – за Асен Игнатов в „Дойче веле” (Бочев, 1996:195). Бочев не пропуска да отбележи с позитивизъм, че предаванията на български в „Свободна Европа” са колкото тези на Би Би Си, „Гласът на Америка” и „Дойче веле”, взети заедно. Мюнхенските емисии популяризират българската литера-

тура и култура, излъчват предавания с висококачествена артжурналистика (беседите на Хр. Огнянов за културфилософията на Кирил Кръстев и за авангардните картини на Жорж Папазов). Посланията до българските радиослушатели се изпращат от Асен Мандиков, Евгени Силянов, Димитър Инкьов и преди всичко от фасциниращото присъствие на Хр. Огнянов.

Най-вярното определение за големите ни интелектуалци и журналисти дава Здравко Петров: „През XX век ние нямаме много хора като Хр. Огнянов. Ст. Попов и Хр. Огнянов са близки в живота. По дух – европейци, но с национална закваска. Техните образи ще останат в нашата национална култура.” (Петров, 1998:221).

Днес българската журналистика разгорещено дебатира темите за историята, османизма, сблъсъка Изток-Запад, мястото на България в Европа и други. Историческата концепция на Ст. Попов отговаря на всички тези въпроси. П. Увалиев подчертава европейските контексти, в които той ситуира тогоса България: „Попов отмерва българската история със световен аршин: естественият ѝ стремеж да се вгради в наднационални духовни общности. България набира сили да се изтръгне из клещите на Отоманската империя, защото остава глуха за светогледа на исляма. Тя се стреми да се приобщи към Запада не защото е принудена от преходни политически насилия, а защото тя вече се е приобщила към западния мироглед, дори тогава, когато е стигнала до него през отгласите му в Русия. Българският народ е балкански, но българската нация е европейска.” (Увалиев, 1992:8-9).

В нашето съвремие погледът отново е обърнат към проблема с несекващата българска емиграция. Стиховете, публицистиката и критическите анализи на Хр. Огнянов имат отговор за тънките пътеки към душата на самотника изгнаник. Петър Увалиев е категоричен: „Огнянов не е изселник – бях казал тогава по вятъра, мой единствен български отдушник, – той е пътник. Изселникът се насилва да забрави миналото, да разкъса спомените си и мисленето, да се сведе под общия знаменател на меридиана, където го е отвяла горчивата му участ. Пътникът върви през градове, където „няма никого и нищо”, освен неотменното чувство за преходността на сегашното му състояние и непрестанното присъствие на далечната страна, от която е поел нерадостния път. В този свят на раздели пътникът е „сякаш спомен за себе си” (Увалиев, 1992:8).

Когато разглеждаме образите на Стефан Попов и Христо Огнянов, ние говорим за цяла една епоха на Студената война. По техните статии, книги и радиоемисии днес можем да съдим не само за хабитуса на нашата политическа емиграция, но и за цялата световна културна ситуация. В книгата си за Хр. Огнянов Г. М. Григоров пише: „Един ден неминуемо ще се напише история на нашата емиграция между двете Световни войни – името на Хр. Огнянов ще бъде поставено до Стефан Попов и Петър Увалиев” (Григоров, 1998:119).

Литература:

1. Bochev, D. Bulgarskata literatura i kultura v emisiite na zapadnoevropeyskite radiostancii za Bulgariya. Letopisi, 1996, br.1-2, s.184-190.
2. Bulgarsko mediaznanie. Enciklopedichno izdanie za medianauka i mediapublicistika. MediaBalkan, Sofiya, 1998, tom II.
3. Grigorov, G. Hristo Ognyanov – edin zhivot za Bulgaria. Polovin vek tvorchesko izgnanie. Fondaciya Svobodna i demokraticzna Bulgariya. Sofiya, 1998.
4. Kiryakov, B. Hristo Ognyanov. Biografiya. Gutenberg, Sofiya, 1999.
5. Ognyanov, Hr. Sreshti prez godinite. Spomeni i razgovori. Gutenberg, Sofiya, 2002.
6. Petrov, Z. Hristo Ognyanov i negoviya izsledovatel. V: Georgi Grigorov. Hristo Ognyanov – edin zhivot za Bulgariya. Fondaciya Svobodna i demokraticzna Bulgariya, Sofiya, 1998.
7. Popov, S. Bezsunici, IK Letopisi, Sofiya, 1992.
8. Uvaliev, P. Za Stefan Popov. V: Stefan Popov. Bezsunici. IK Letopisi, Sofiya, 1992.
9. Uvaliev, P. Predgovor. V: Hristo Ognyanov. Asizki soneti. Edem 21, Sofiya, 1992.